

Åsmund, men ristningens nuvarande skick kan delvis bero på slitning och vittring. Överhuvud taget borde Åsmunds ristningar ur denna synpunkt undersökas i ett sammanhang. Om U 438 icke är ett verk av Åsmund själv, så är den med all säkerhet utförd av en man, som har stått honom nära och har lärt av honom.

I grannsocknarna Norrsunda och S:t Olov finnas ristningar, som med mer eller mindre rätt ha tillskrivits Åsmund: U 409, 418, 419, 431. Denna sydliga del av Ärlinghundra härad sammanhänger med Säminghundra härad, där Åsmund bevisligen har varit verksam: i Skånela, Lunda, Frösunda. Ekila-stenen skulle då utgöra den på detta håll längst mot väster framskjutna av Åsmunds ristningar, i riktning mot Sigtuna. Denna stad och dess omgivningar mot väster och norr (Håbo hd) har, såvitt vi hittills veta, helt legat utanför Åsmunds verksamhetsfält.

439. Steninge, Husby-Ärlinghundra sn.

Litteratur: L 551. J. Bureus, *Monumenta Sveo Gothica Hactenus Exsculpta* (1624), n:r 37 (F a 10: 1 n:r 37), F a 6 s. 52 n:r 52, s. 53 n:r 52 (Bureus), F a 5 n:r 357, F a 1 s. 81; J. Peringskiöld, *Ättartal* (1725), s. 24, *Monumenta* 3, bl. 141 f.; O. Celsius, *Svenska runstenar* (F m 60) 1, s. 222; N. R. Broeman, *Sagan om Ingvar Widtfarne* (1762), s. 101; R. Dybeck, *Reseberättelse* 1863 och 1870 (ATA); UFT h. 2 (1872), s. 46; E. Brate och S. Bugge, *Runverser* (ATS 10: 1), s. 121; E. Olson i: *Yngvars saga Viðförla* (1912), s. 53 f.; E. Wessén i: *Bidrag till Södermanlands äldre kulturhistoria*, h. 30 (1937), s. 13.

Avbildning: J. Bureus, träsnitt (i: J. Bureus, *Monumenta Sveo Gothica* 1624 n:r 37, *Monumenta Lapidum* 1664 n:r 35, F a 10: 1 n:r 37, F a 5 n:r 357, F f 6 s. 149). Detta träsnitt ligger till grund för en bläckteckning i Peringskiölds *Monumenta* 3, bl. 141.

De enda primäruppgifter om denna märkliga runsten, som stå oss till buds, härröra från Joh. Bureus. Han har upptecknat inskriften den »8 Mai 95 j regnet», sannolikt då också avtecknat ristningen. Tyvärr ha vi icke Bureus' teckning i behåll, endast det träsnitt, som utförts på grundval av teckningen. I hans anteckningsbok (F a 6) anges stenens plats helt kort: »I Steninge»; i renskriften (F a 5) betecknas den som »Steninge Stenen». Något mera upplysande är överskriften i träsnittsamlingen *Monumenta Sveo Gothica*: »Widh Steninge bryggia.» Omkring mitten av 1600-talet har stenen förkommit. Den omtalas icke i *Ransakningarna*. Med Hadorphs handstil finnes visserligen under »Husby Socken» tillagt: »Steninge Rst 1», men detta visar endast, att Hadorph kände till — säkerligen från Bureus — att vid Steninge skulle finnas en runsten, icke att han själv hade sett den. Någon ny avbildning finnes icke i antikvariernas samlingar och sålunda icke heller i *Bautil*. Stenen skall ha blivit inlagd i en brygga vid Mälaren nedanför slottet. Härom meddelar J. Peringskiöld följande (*Monumenta* 3, bl. 141): »Uppå hans Excell^{ns} Kongl. Rådets och Gouverneurens Grefwe Carl Gyllenstiernas Sätegård Steninge vid Bryggian emot Siön, hafver framledne Antiquarien Johan Bureus för en 50 eller 60 år sedan afritat en märkvärdig Runesten, hvilken Dalekarlar som yttermehra där arbetat, hafva vid gårdens nyare uppbyggnad uthi den uplagade Stenbryggian inkastat, så att den nu mehra ifrån andra stenar inthet åthskillas kan, varandes lichväl värdigt att ännu uppsökias.» — Det är mycket möjligt, att runstenen ännu finnes bevarad och med tiden åter kan komma i dagen. F. n. är det tyvärr icke möjligt att göra något åt saken, då man icke kan exakt fastställa, var man har att söka den.

Inskrift (efter Bureus):

hærlaif × auk × þurkarþr × litu × raisa × stain × þina at × sabi faþur sin × isturpi × austr × skibi ×
 5 10 15 20 25 30 35 40 45 50 55 60 65
 maþ ikuari askalat -
 70 75 80

Hærlæif ok Þorgæðr letu ræisa stein þenna at Sæbi[orn], faður sinn. Es styrði austr skipi með Ingvari [a] Æista land(?).

»Härlev och Torgärd läto resa denna sten efter Säbjörn(?), sin fader. Han styrde skepp österut med Ingvar till Estland(?).»

Till läsningen: Framför 1 **h** finnes på träsnittet ett rakt streck tvärs över slingan; det har emellertid av Bureus icke uppfattats som en runa och ej upptagits i hans läsning. Förmodligen har det tillhört ornamentiken. 36 **a** har på träsnitten dubbelsidig bistav, i F a 6 (s. 52) bst endast på v. sidan av hst. Detsamma gäller 37 **a**. Mellan 36 **a** och 37 **a** korsas runslingan av ett sammanbindande ornament; träsnittet har här intet sk, vilket sannolikt är riktigt. Däremot har Bureus i sitt återgivande av inskriften (såväl i F a 6 som F a 5) här insatt ett sk ×. På alldeles samma sätt förhåller det sig mellan 47 **r** och 48 **s**; träsnittet har intet sk, men ett sådant × har insatts i läsningarna. — Med 39—42 **sabi** slutar den vänstra runslingan. Efter 42 **i** kan ha funnits plats för ytterligare ett par runor. Intet sk finnes på träsnittet efter 42 **i** eller vid början av h. runslingan, framför 43 **f**; i F a 6 har Bureus skrivit till ett sk ×. Ovanför 44 **a** (†) har Bureus i F a 6 skrivit **o** (‡). 53 **t** F a 6 (F a 5); men träsnittet har **p**, vilket tydligen är ett fel. 54 **u** F a 6 och likaså träsnittet; **y** F a 5. — 68—76 **mapi kuari** F a 6, **mapi** + **kuari** träsnittet (och F a 5); + skulle kunna vara felläsning för **n**; det mellanrum som Bureus i F a 6 anger mellan 71 **i** och 72 **k** tyder möjligen också på att här har funnits en runa. Den riktiga läsningen kan sålunda ha varit **mep inkuari**. — 77—84 **iskalatu** F a 6, **askalatu** (med upp och nedvänt **u**) träsnittet.

Bureus ger (i F a 5) följande tolkning av inskriften: »HerLeivus et ThurGerdus fecerunt erigi saxum hoc Sebboni patri suo. Is gubernavit in orientem Naves cum bello ad limites.» 72—76 **kuari** sammanställer han med ital. *guerra* 'krig'. I 77—84 **iskalat** - tror han sig ha återfunnit ordet **skäl** 'gräns'.

Peringskiöld har med stor patriotisk hänförelse upptäckt, att det finns runstenar, som tala om en svensk konung Ingvar och hans bedrifter i Österlanden. I inskrifternas Ingvar ser han emellertid icke så mycket vikingahövdingen *Yngvarr víðförla* som fastmera den av Snorre omtalade svenske konungen av ynglingaätten *Yngvarr*. Han översätter Steninge-stenens inskrift: »Härlef och Thorgärder läto resa thenne Stenen åt Sibbe sin fader; han styrde österuth Skeppen med Ingvar (konung) till Österländerna.»

N. R. Brocman har däremot satt de svenska runinskrifternas Ingvar i samband med hjälten i den isländska *Yngvars saga víðförla*. Hans tolkning av inskriften blir: »Härlef och Thorgård läto resa denne Sten åt Säwe sin fader. Han styrde Skep Öster med Ingvar i Östländerna.» Brocman har en oklar föreställning om det språkliga förhållandet mellan Estland och Österland. Det är icke otroligt, säger han, att *austrland* eller österland »i Början varit et Allmänt Namn på alla i Hänseende til Swerje österut belägna Länder, men at det ändteligen stadnat på Estland, sedan det nogare, än flera östliga Länder blifwit bekant. Och emedan Ingvars Saga vittnar, at han farit wida längre bort i Öster, så måste med de Östländer, som på denne Runsten omtalas, flere Länder än Estland, som han wäl ock måste förbisiglat, wara betecknade.»

Det dröjer efter Brocman återigen hundra år, innan inskriften på U 439 åter beröres i litteraturen. Carl Säwe ger i *UFT* 1872 följande tolkning: »Herlef och Thorgard läto resa denna

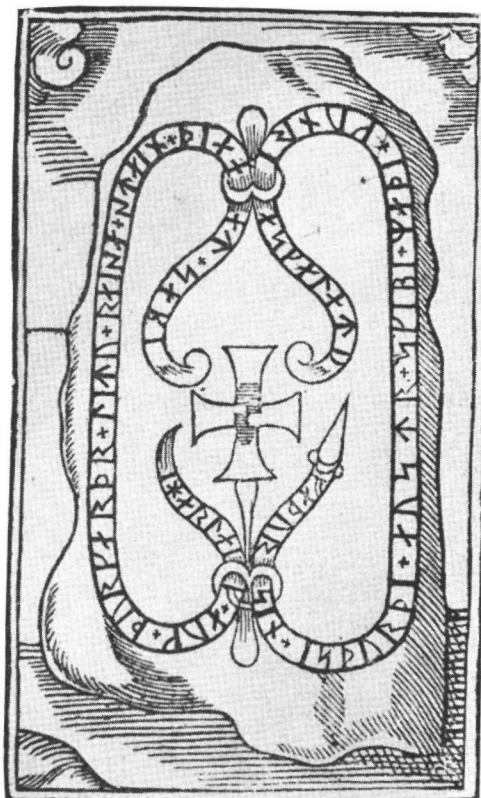

Fig. 149. U 439. Steninge, Husby-Ärlinghundra sn. Efter träsnitt av Bureus.

sten efter Säbj(örn), sin fader. Han styrde med Ingvar österut i Estland.» Samma tolkning ge i huvudsak Bugge (1891) och Emil Olson (1912).

De båda namn, varmed inskriften börjar, äro sannolikt kvinnonamn. Ett -*x* kunde visserligen vara uteglömt i 1—7 **harlaif**, såsom Bugge framhåller, men det finns ingen anledning att förmoda detta här. Ett kvinnonamn *Harlaif* finnes visserligen icke belagt, men detta kan vara en tillfällighet, ty kvinnonamn på -*laif* äro mycket vanliga: isl. *Þorleif*, *Ingileif*, *Guðleif*, *Gunnleif* m. fl. Något mansnamn *Harlaifr* synes ej vara känt från de svenska runinskrifterna; från medeltiden finns endast ett enstaka belägg (Hälsingland). — 11—18 **þurkarþr** återger otvivelaktigt kvinnonamnet *Þorgarðr*; se U 14, 79, L 199 Bolsta, Vaksala sn, D 2: 251 V. Ledinge, Skederids sn, Sö 302, 306, Ög 81. Det är i varje fall i inskrifterna vanligare än ett mansnamn *Þorgarðr*, som knappast kan anses vara säkert styrkt. 15 **a** kan vara en felläsning för **e**. — Om detta är riktigt, skulle Steninge stenen vara rest av två döttrar över deras fader, som omkommit under Ingvarståget, alldeles såsom fallet är med en annan av Ingvar-stenarna, nämligen L 2 Råby, Håtuna sn.

Faderns namn tecknas i inskriften 39—42 **sabi**, men det är icke osannolikt, att Bureus här har förbisett tre runor i slutet av runslingan. Namnet kan då ha varit *Sabiorn*. Tänkbart är också, att ristningen har varit **saba**, d. v. s. ack. av ett *Sæbbi*, kortnamn till *Sæbiorn*, eller **siba**, d. v. s. ack. av det vanliga *Sibbi*, kortnamn till *Sigbiorn*. Namnet *Sæbiorn* är icke särdeles vanligt. Det är, naturligt nog, svårt att skilja det från *Sigbiorn*. Det föreligger måhända i följande inskrifter: L 316(?) Härnevi, Bro sn, Ög 33, Öl 2, 23.

Slutet av inskriften **isturpi × austr × skibi × maþ ikuari** påminner mest om inskriften på Svinnegarn-stenen (L 731, 1452 a, D 1: 100): **is ati × ain × sir × skib × auk × austr × stu[rpi ×] i × ikuars lip**. I båda fallen är det mest naturligt att uppfatta dessa tillägg som självständiga satser, d. v. s. **is** är ett anaforiskt pronomen, icke ett relativt. Om denna fråga se senast Sven B. F. Jansson i *Västergötlands fornminnesförenings tidskrift* 5:2 (1942) och G. Lindblad, *Relativ satsfögening i de nordiska fornspråken* (1943), s. 11 f.

Den vanskligaste punkten i inskriften är den sista runföljden: 77—84 **askalat -** (eller **iskalat -**). Här föreligger säkerligen någon felläsning. Att 81—83 **lat** innehåller ordet *land* är uppenbart; likaså att där framför går ett folknamn i gen. pl., slutande på -*a*. *Austrland* måste därför anses uteslutet. Det namn, som ligger närmast till hands och bäst låter förena sig med Bureus' läsning är *Æistaland* Estland. Man behöver då knappast förutsätta mera, än att 79 **k** är en felläsning för **t**. Möjligen har också mellan 77 **a** och 78 **s** funnits en runa **i**, som av Bureus har förbisetts. Om inskriften i verkligheten har haft **aistalat**, kan han ha uteglömt den första runan **a** i sin anteckningsbok (**iskalat -**), den andra på den teckning, som ligger till grund för träsnittet (**askalat -**). Naturligtvis kan man också med Bugge tänka sig, att **asta -** har diftongen förkortad framför konsonantförbindelsen *st*. — Satsen förutsätter en beteckning för riktningen, sålunda en ack. Den sista runan (84), som Bureus tecknar som ett upp- och nedvänt **u**, är kanske ett misstag. Den nödiga prepositionen, *i* eller *a*, kan utläsas antingen ur 76 **i** eller ur 77 **a**. Sålunda: [*i*] *Æistaland* eller [*a*] *Æistaland*. Namnet Estland förekommer i ännu en svensk runinskrift, nämligen Vg 181 Frugården, N. Åsarps sn: **hn · uarp · tribin · i · estlatum ·**

U 439 är den enda Ingvar-stenen i Ärlinghundra härad och överhuvud taget i Attundaland. Den har också stått längst västerut i folklandet, invid stranden av Mälaren. Det är av runstenarna uppenbart, att Ingvarståget har utgått från Mälarbygderna och Södermanland, icke från den egentliga Roden. På andra sidan om segelleden, i Håbo hd, stå tre Ingvar-stenar: L 2 Råby, Håtuna sn, L 38 Varpsundet, Övergrans sn och L 47 Ekillas bro, Yttergrans sn. Längre bort mot väster finnes ännu en Ingvar-sten, L 731, 1452 a Svinnegarns kyrka. Det är alldeles tydligt, att dessa fem Ingvarstenar i Upplands Mälarbygder äro utförda av samme ristare. På

Svinnegarn-stenen har han uppgivit sitt namn: **askil** × **raist** »Eskil ristade». Korset på U 439 har tydligen varit detsamma som på Varpsund stenen och på Ekilla bro-stenen, liksom å andra sidan korset på Råby-stenen och på Svinnegarn-stenen är i huvudsak detsamma. Eskil har uppenbarligen varit Ingvarstågets speciella runmästare. Det kan knappast göras troligt, att han har ristat några flera runstenar i Uppland. Däremot är det mycket möjligt, att han har varit verksam även i Södermanland och åtminstone har utfört den med anseende på inskriften märkligaste av alla Ingvar-stenar, den vid Gripsholm (Sö 179).

440. Odensala kyrka.

Pl. 70.

Litteratur: B 170, L 1556, D 2:217. J. Hadorph, *Resejournal* 1682; J. Peringskiöld, *Monumenta* 3, bl. 140; R. Dybeck, *Reseberättelse* 1870 (ATA); UFT h. 2 (1872), s. 46; E. Brate, *Anteckningar* 1909 (ATA); *Sveriges kyrkor*, Uppland 4 (1920), s. 101.

Äldre avbildningar: J. Leitz och J. Hadorph, träsnitt (i Peringskiölds *Monumenta* och B 170); Dybeck a. a.

»En Runesten fins in om dören», antecknar Hadorph under sin resa år 1682, varefter han anför inskriften på U 440. Enligt Peringskiölds *Monumenta* fanns samma sten »Vid Onsala kyrkia kyrkedör» (B 170: »Kyrkodörr», L 1556: »Onsala kyrkodörr»). Med kyrkodörren måste här avses ingången på södra sidan genom vapenhuset. Det var den enda kyrkodörr, som vid denna tid fanns. Dörröppningen i tornets västmur upptogs först år 1724. Vid denna tid eller senare har emellertid stenen blivit flyttad dit. Dybeck fann den nämligen liggande såsom »tröskel i Odensala kyrkas vestra dörr», d. v. s. i ingången från kyrkogården till tornets bottenvåning. Platsen är utmärkt på planen över Odensala kyrka i *Sveriges kyrkor*, Uppland 4, s. 56.

Här låg runstenen till år 1920, då den efter förslag av Riksantikvarien flyttades och restes på sin nuvarande plats, mot tornvalvets östra vägg, S om dörren från tornrummet till kyrkan.

Grå granit. Höjd 1,40, bredd 0,57 m. Stenen är rektangelformig och jämbred. Nedtill är stenen avslagen, varvid även ett par runor på v. sidan gått förlorade. Ytan är tämligen slät men hårt sliten genom trampning. Ristningen är grund men överallt fullt säker.

Inskrift (med det inom [] supplerat efter B 170):

[**po**]**r** · **ok** · **sirip** · **litu** · **kiara merki** · **eftir** · **sun** **sin** · **sihpor** · **kup** · **berhi** · **siulu** · **hans**
 5 10 15 20 25 30 35 40 45 50 55

Þor(ðr) ok Sigrið letu göra mærki eftir sun sinn Sigþor(?). Guð bergi siolu hans.

»Tord och Sigrid läto göra minnesmärket efter sin son Sigtor. Gud bärge hans själ.»

Till läsningen: 1—2 **po** äro helt borta. Av 3 **r** finns endast bst:s nedersta del i behåll. 12 är icke stunget. 21, 25 och 45 **e** äro säkert stungna, men pricken är grund. 15 **k** är icke stunget; ej heller 41 **k**. Intet sk finnes efter 19 **a**. 31 **un** är en binderuna; på bst av **u** är huggen en bst till **n**. Intet sk efter 31 **un**. Alla runorna i 35—40 **sihpor** äro fullt säkra. Sk efter 43 **p** är svagt. Alla runorna i 49—53 **siulu** äro fullt säkra. Intet sk efter 57 **s**.

Hadorph: 1—3 **par**, 21 **e**, 25 **i**, 29 **r**, 30—34 **sin sen**, 35—40 **sihtor**, 44—53 **berai** · **siulu**. — Hadorph och Leitz (B 170): 1—3 **por**; 16 **i** saknas; 21 **i**, 25 **i**, 29 **r**, 30—34 **sin sen**, 35—40 **sihpor**, 44—53 **bnrai** · **siulu**. Träsnittet har många fel i runornas former (särskilt **r**- och **a**-runorna). — Dybeck: 1—3 saknas; 16 **i**, 21 **e**, 25 **e**, 30—34 **sun sen**, 35—40 **sihpor**, 44—53 **berhi** · **siulu**. Dybeck har sålunda en i det närmaste riktig läsning av inskriften. — Brate: 21, 25, 33, 45 **e**.

Av inskriftens runor är särskilt **r** anmärkningsvärd. Överdelen av bistaven är alltid bågformigt rundad och går in till huvudstaven, liksom i den latinska skriftens R. Det är tydligt,